

Међународни тематски зборник
СРПСКО-РУСКИ ОДНОСИ У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ
Књига 1

СРПСКО-РУСКИ ОДНОСИ У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ
(Међународни тематски зборник)
Књига 1

Издавач

Институт за српску културу – Приштина
Лепосавић
e-mail: institut.skp@gmail.com

За издавача

Проф. др Драган Танчић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић

Уредили и приредили

Проф. др Марко Атлагић, редовни професор
Др Велибор Лазаревић, научни сарадник
Др Срђан Словић, виши научни сарадник

Рецензенти

Проф. др Татјана Александровна Сењушкина,
Кримски федерални универзитет В. И. Вернадски, Симферопол
Др Наталија Николаевна Муравева,
Јужни федерални универзитет, Ростов на Дону
Др Јуриј Владимирович Шахин,
Институт економије и права, Севастопол

Резимеи на енглеском језику

Срђан Словић

Лектура и коректура

Одељење за књижевност Института за српску културу

Компјутерска обрада и штампа

ГИД „PI-PRESS“, Пирот

Тираж 150

СРПСКО-РУСКИ ОДНОСИ У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

(Међународни тематски зборник)

Књига 1

Уредили и приредили

Марко Атлагић

Велибор Лазаревић

Срђан Словић

Зборник радова је настао у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. број 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Штампање зборника је реализовано уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС.

САДРЖАЈ

Татјана Александровна Сенјошкина, Андрей Владимирович Мохов, Николай Александрович Вовк, ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИАЛОГА РОССИИ И СЕРБИИ	9
Андрей Юрьевич Хошев, ОТНОШЕНИЕ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ К ПРОБЛЕМЕ ПОЛОЖЬНИА ХРАМОВ И МОНАСТЫРЕЙ СЕРБСКОГО ПАТРИАРХАТА В КОСОВЕ И МЕТОХИИ	23
Natalia Nikolaevna Muraveva, POTENTIAL OF RURAL TOURISM IN SERBIA ANDRUSSIA	39
Стефан И. Анчев, БАЛКАНЫ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСАХ РОССИИ И ЗАПАДА В XIX ВЕКЕ	45
Марко П. Атлагић, Далибор М. Елезовић, Милан М. Мацура, УЛОГА РУСИЈЕ У СТВАРАЊУ МОДЕРНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ	55
Миодраг Л. Гордић, Иван Н. Петровић, Предраг М. Гордић, ПЕРСПЕКТИВЕ ОПРЕМАЊА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ СИСТЕМИМА ОРУЖЈА РУСКОГ ПОРЕКЛА	65
Будимир Р. Алексић, СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРОВУ У ИСТРАЖИВАЊИМА ДР ИВАНА ШАЈКОВИЋА И МИЛОРАДА ПАНИЋА-СУРЕПА	79
Јасмина М. Ахметагић, РУСИЈА И КОСОВСКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ ВУКА И ПАВЛА ИСАКОВИЧА	91
Марија С. Јефтимијевић Михајловић, АРСЕНИЈЕ ТАРКОВСКИ У СРПСКОЈ ПРЕВОДНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	107
Мирјана М. Бечејски, ДАНИЛО КИШ И РУСКИ ФОРМАЛИЗАМ. ПРИПОВЕТКА „ЦИПЕЛЕ“ У КОНТЕКСТУ ТЕОРИЈЕ ОЧУЉЕЊА ВИКТОРА ШКЛОВСКОГ	127
Вељко Б. Благојевић, Игор М. Пејић, РУСИЈА И РАЗВОЈ СРПСКЕ ВОЈСКЕ ОД 1805. ДО 1917. ГОДИНЕ	141

Весна С. Зарковић, БОРБА СРБИЈЕ И БУГАРСКЕ ЗА НАКЛОНОСТ РУСИЈЕ У МАКЕДОНИЈИ ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА XIX ВЕКА	163
Далибор З. Велојић, ДЕЈСТВА ЈЕДИНИЦА НОВЈ И ЦРВЕНЕ АРМИЈЕ У ПРЕСЕЦАЊУ ЈУЖНОМОРАВСКОГ ПРАВЦА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА НИШКУ ОПЕРАЦИЈУ У ОКТОБРУ 1944.	175
Александар М. Савић, КНЕЖЕВИНА СРБИЈА И РУСИЈА (1852–1853)	187
Александар В. Бережнов, ДОПРИНОС РУСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ У РАЗВОЈУ КРАЉЕВА 1921–1950	207
Слађана Б. Митровић, Марија В. Живковић, Оливера М. Думић, ЈАСТРЕБОВЉЕВА ЕТНОЛОШКА И ФОЛКЛОРНА ИСТРАЖИВАЊА СИРИНИЋКЕ И СРЕДАЧКЕ ЖУПЕ	221

CONTENT

Татьяна Александровна Сенюшкина, Андрей Владимирович Мохов, Николай Александрович Вовк, ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ФАКТОР ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИАЛОГА РОССИИ И СЕРБИИ	9
Андрей Юрьевич Хошев, ОТНОШЕНИЕ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ К ПРОБЛЕМЕ ПОЛОЖЕНИЯ ХРАМОВ И МОНАСТЫРЕЙ СЕРБСКОГО ПАТРИАРХАТА В КОСОВЕ И МЕТОХИИ	23
Natalia Nikolaevna Muraveva, POTENTIAL OF RURAL TOURISM IN SERBIA ANDRUSSIA.....	39
Стефан И. Анчев, БАЛКАНЫ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСАХ РОССИИ И ЗАПАДА В XIX ВЕКЕ	45
Marko P. Atlagić, Dalibor M. Elezović, Milan M. Macura, THE ROLE OF RUSSIA IN THE CREATION OF MODERN SERBIAN STATE	55
Miodrag L. Gordić, Ivan N. Petrović, Predrag M. Gordić, PERSPECTIVES OF THE EQUIPMENT OF SERBIAN ARMY OF RUSSIAN ORIGIN WEAPON SYSTEMS	65
Budimir R. Aleksić, <i>THE SONG OF IGOR'S CAMPAIGN</i> IN RESEARCH OF PHD IVAN ŠAJKOVIĆ AND MILORAD PANIĆ-SUREP	79
Jasmina M. Ahmetagić, RUSSIA AND THE KOSOVO PERSUASION OF VUK AND PAVLE ISAKOVIĆ	91
Marija S. Jeftimijević Mihajlović, ARSENIE TARKOVSKY IN SERBIAN TRANSLATING LITERATURE	107
Mirjana M. Bečejski, DANILO KIŠ AND RUSSIAN FORMALISM. THE SHORT STORY "SHOES" IN THE CONTEXT OF VIKTOR SHKLOVSKY'S THEORY OF DEFAMILIARIZATION	127
Veljko B. Blagojević, Igor M. Pejić, RUSSIA AND THE DEVELOPMENT OF THE SERBIAN MILITARY FROM 1805 TO 1917	141

Vesna S. Zarković, THE STRUGGLE OF SERBIA, AND BULGARIA FOR THE FAVOUR OF RUSSIA IN MACEDONIA IN THE 90-S OF THE 20TH CENTURY	163
Dalibor Z. Velojić, ACTIONS OF THE UNITS OF NLA OF YUGOSLAVIA, AND THE RED ARMY IN THE DISCONNECTION OF SOUTHERN MORAVIAN DIRECTION, AND THEIR IMPACT ON NIS' OPERATION IN OCTOBER 1944	175
Aleksandar M. Savić, THE PRINCIPALITY OF SERBIA AND RUSSIA (1852–1853).....	187
Alexander V. Berezhnov, CONTRIBUTION OF RUSSIAN EMIGRATION TO THE DEVELOPMENT OF KRALJEVO 1921–1950	207
Sladana B. Mitrović, Marija V. Živković, Olivera M. Dumić JASTREBOV'S ETHNOLOGICAL AND FOLKLORE RESEARCH OF ZUPAS OF SIRINIĆ AND SREDSKA.....	221

Александар М. САВИЋ*
Филозофски факултет, Београд

КНЕЖЕВИНА СРБИЈА И РУСИЈА (1852–1853)**

Апстракт: После слома европских револуција у лето 1849. године, Источно питање је поново заузело централно место у политици великих сила. Сукобљени интереси Русије и Француске у Османском царству довели су до великих заплета на истоку, који су се крајем 1853. и почетком 1854. године претворили у ратни сукоб широких размера, познат у историји као Кримски рат (1853–1856). Иако Србија није узела директног удела у догађајима проистеклим из руско-француског сукоба уочи Кримског рата, опет су ти догађаји имали великог утицаја, како на српску Кнежевину, тако исто и на српско-руске односе у периоду од 1852. до 1853. године. Анализирајући српско-руске односе у поменутом периоду, ми смо у нашем раду приказали оне факторе који су довели до нарушавања односа, а потом до њиховог побољшања.

Кључне речи: Србија, Русија, Француска, Илија Гарашанин, кнез Александар, руски конзули, Фонтон, Мајендорф.

Смиривање политичких узбуђења у Европи, изазваних револуционарним збивањима 1848/49. године¹, довело је до тога да је Источно питање поново ушло у први план европске политике. На дипломатској и политичкој сцени Европе поново су почеле да избијају супротности, које су водиле у оштру политичку кризу. Ситуација је почела да се заоштрава крајем лета 1849. године, када су Русија и Аустрија захтевале од Порте екстрадицију мађарских и пољских револуционара, који су након слома мађарске револуције пребегли на територију Османског царства. Подршка коју су пружиле Турској Велика Британија и Француска утицала је да се криза око мађарских и пољских емиграната почетком 1850. године успешно превазиђе, тако што није дошло до изручења емиграната Русији и Аустрији. Убрзо на-

---

* истраживач-приправник, acosavic1@gmail.com

** Рад је написан у оквиру пројекта *Српска нација: интегративни и дезинтегративни процеси* (ев. бр. 177014), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Сви датуми у основном тексту дати су по новом календару, а изузетак је учињен приликом цитирања периодике, када су упоредо дати датуми по старом и новом календару. Када је реч о напоменама, датуми су дати упоредо по старом и новом календару, или само по новом.

кон превазилажења спора о емигрантима, исте 1850. године, избио је дипломатски сукоб између Русије и Француске око цркве Христовог рођења у Витлејему. Искористивши сукоб православних и римокатоличких свештеника у Витлејему, француски принц – председник Луј Наполеон је настојао да скрене пажњу јавности на спољнополитичка питања и добије подршку папе за успостављење царства, док је руски цар Николај I тежио да поврати утицај који је Русија имала у Османском царству у периоду од 1833. до 1841. године. Дипломатски спор је трајао три године (1850–1853), а Порта је попуштала час француским, час руским захтевима (Varst 1912: 163–166, 206–212; Поповић 1928: 122–123; Киняпина 1978: 127–134).²

Покретањем питања око Светих места отпочела је руско-француска борба за јачање политичког утицаја у Цариграду и на Балкану. У оваквим околностима Русија је повела енергичну акцију за уништавање пољске агентурне мреже кнеза Адама Чарториског, вође конзервативно-монархистичког крила пољске емиграције, зато што су Пољаци у садејству са Француском радили на сузбијању руског утицаја на истоку. Будући да се у престоници Кнежевине Србије налазила друга по значају пољска агенција у Османском царству, на руској мети се нашла и Србија.³ Резултат рада руске дипломатије био је тај, да је крајем 1851. године престала да постоји стална пољска агенција у Београду, основана још 1843. године (Никифоров, 2016: 195–200). Акцију у Србији успешно је спровео генерал-мајор Димитриј Сергејевич Левшин, руски генерални конзул у Београду.⁴ Приликом ових дешавања, Левшин је дошао у отворени сукоб са Илијом Гарашанином, министром унутрашњих дела Кнежевине Србије. Како због Левшиновог подозрења на Илију Гарашанина, који је имао контакте са пољским емигрантима, тако исто и због Левшиновог мешања у унутрашњу политику српске Кнежевине.⁵

2) Архив Српске академије наука и уметности (= АСАНУ), Исписи, И LX, к. 21, 92/33, М. Лимперани – А. де Токвилу, Београд, 15. октобар 1849; Архив Србије (= АС), Лични фонд Илије Гарашанина (= ИГ), 721, Л. Бистрановски – И. Гарашанину, Шумла, 12. март 1850.

3) АС, ИГ, 672, И. Гарашанин – А. Ненадовићу, Београд, 24. јануар/5. фебруар 1850; Исто, 723, Л. Леноар – И. Гарашанину, Београд, 28. септембар/10. октобар 1850.

4) Левшин је постављен на чело руског генералног конзулата у Београду крајем пролећа 1849. године. У Србију је стигао 24. јула исте године. АС, ИГ, 599, Г. И. Данилевски – А. Карађорђевићу, Београд, 7/19. јун 1849; АС, Министарство иностраних дела – Инострано одељење (= МИД – И), 1849, ролна микрофилма (= рм) 138, Ф II, Р 67; Исто, рм 139, Ф II, Р 148; Исто, рм 139, Ф II, Р 149.

5) АС, ИГ, 672, И. Гарашанин – А. Ненадовићу, Београд, 24. јануар/5. фебруар 1850; Исто, 682, И. Гарашанин – С. Симићу, Београд, 25. мај/6. јун 1850; Исти – Истом, Рибарска Бања, 10/22. август 1850; АСАНУ, Преписка Стевана Книћанина (СК), 7051/1364, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 23. октобар/4. новембар 1851.

Иако је Левшин 11. новембра 1851. године напустио Србију (*Србске Новине*, 1/13. 11. 1851: 477), а на његово место дошао нови руски конзул Фјодор Антонович Тумански⁶, руски став према Кнежевини Србији и Илији Гарашанину није се променио. Слика, коју је о Србији и њеном министру унутрашњих дела креирао Левшин својим званичним извештајима влади у Петрограду, није се могла избрисати.⁷ Потврду за то налазимо у сусрету српског кнеза Александра Карађорђевића (1842–1858) и конзула Туманског у првој половини јануара 1852. године, приликом којег је српски кнез схватио да је руска влада сагласна са Левшиновим мишљењем о стању у Србији, посебно са његовим ставом да је Илија Гарашанин човек који је прозападно оријентисан и који ради на сузбијању руског утицаја у Србији. Обавештен о оваквом руском ставу, војвода Стеван Петровић Книћанин писао је 16. јануара 1852. године Илији Гарашанину: „Црни брате не шали се, већ ради свом снагом да не дамо лако мечки у кућу. Имамо надежду да се бранимо из куће а аколи уђе мечка у кућу онда немамо никаку надежду онда смо већ у њеној власти и тако сваки дан може јести по једног“. Приказујући на сликовит начин покушаје Русије да се меша у унутрашње ствари Србије, Книћанин је на крају упозорио Илију Гарашанина да ће он бити прва жртва. Таквом његовом ставу иде у прилог развој ситуације који је потом уследио.⁸

Нестабилна унутрашњополитичка ситуација у Кнежевини Србији на освитку шесте деценије XIX столећа, утицала је на Илију Гарашанина да у договору са кнезом Александром Карађорђевићем 7. априла 1852. године упути распис окружним начелницима и Управитељству вароши Београда, који је познат у историографији као Априлски циркулар. Према Априлском циркулару било је забрањено разности лажне гласове против „правитељства и власти“, а лица која би поступила противно овоме, била би кажњена смрћу.⁹ Обзнањивање поменутог

6) Фјодор Антонович Тумански (1800–1853), руски званичник и дипломата. Пре доласка у Србију био је руски генерални конзул у Јашу у Молдавији (*Србске Новине*, 25. 06/7. 07. 1853: 283). У Србију је дошао 31. октобра 1851. године (*Србске Новине*, 23. 10/4. 11. 1851: 461). Прву званичну посету кнезу Александру Карађорђевићу учинио је 3. новембра исте године, предавши му том приликом писмо грофа Карла Василевича Неселродеа, државног канцелара и министра иностраних дела Русије. Неселроде је препоручио Туманског српском кнезу и саветовао му да се „ползује његовим саветима“. АСАНУ, СК, 7051/1362, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 23. октобар/4. новембар 1851.

7) АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 2/14. јануар 1853.

8) АС, ИГ, 815, С. П. Книћанин – И. Гарашанину, Крагујевац, 4/16. јануар 1852.

9) АС, Државни савет (= ДС), 1852, рм 157, 157; АСАНУ, Лични фонд Јована Ристића (= ЈР), XXIV/1 – 70, А. Карађорђевић – Императорско – руском Министарству иностраних дела, Београд, 7/19. септембар 1852.

расписа дало је повода Туманском да изрази протест кнезу и српској влади због доношења Априлског циркулара. Известивши званични Петроград о овом акту српске владе, руски конзул је поред тога навео да се за шест месеци боравка у Србији уверио у исправност мишљења генерала Левшина о Илији Гарашанину, који настоји да „поремети утицај покровитељске државе“ (Никифоров 2016: 228–229). Примивши извештај Туманског, руско Министарство спољних послова наложило му је да се заузме за поништење циркулара, што је Тумански и учинио, упутивши августа 1852. године писмо српском кнезу. Иако је Тумански правдао свој протест неуставним доношењем циркулара и строгошћу мера које је прописивао циркулар, у позадини је стајао прикривени напад на српског министра унутрашњих дела (Кудрявцева 2013: 452–453, 469–470; Ловчевић 1931: 58–65). Прочитавши писмо Туманског, кнез Александар је 19. септембра 1852. године писао поводом овога руском Министарству иностраних дела. Образложивши узроке који су довели до настанка Априлског циркулара, кнез је истакао да га не може опозвати, зато што би то имало погубних последица за ред и мир у земљи.¹⁰

Додатни подстрек руској дипломатији за напад на Илију Гарашанина пружио је његов пут у Француску почетком маја 1852. године. Наиме, Гарашанин је тада отишао на пут из здравствених разлога, зато што српски лекари нису могли да пронађу лека његовој болести. Са њим је отпутовао и његов блиски пријатељ Јован Мариновић, начелник Иностраног одељења Министарства иностраних дела и одличан познавалац француског језика. Српски министар унутрашњих дела наишао је на леп пријем у Паризу. Сусрео се са водећим француским државницима и самим председником Лујем Наполеоном, који га је два пута примио у аудијенцију. Приликом сусрета са Лујем Наполеоном, Гарашанину је Наполеон обећао да ће помоћи Србији да се ослободи руског протектората и велике зависности од Порте, као и да присаједини Босну. Илија Гарашанин је у Паризу имао и више сусрета са пољским емигрантима, па и са самим пољским кнезом Адамом Чарториским (Ловчевић 1931: 26–34; Јовановић 1931: 426; Lewak 1935: 100; Страњаковић 2005: 243–246).¹¹ Пут Илије Гарашанина у Париз виђен је као отворени покушај српског министра унутрашњих дела да се ослони на Француску у борби против руског уплива у Србији, што није било без основа (Ловчевић

10) АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 70. А. Карађорђевић – Императорско-руском Министарству иностраних дела, Београд, 7/19. септембар 1852.

11) АСАНУ, СК, 7051/1492, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Париз, 24. мај/5. јун 1852; АС, ИГ, 809, И. Гарашанин – А. Карађорђевићу, Париз, 5/17. јун 1852; Исти – Истом, Париз, 25. јун/7. јул 1852; АСАНУ, СК, 7051/1514, И. Гарашанин – С. Книћанину, Париз, 25. јун/7. јул 1852; АС, ИГ, 814, И. Гарашанин – А. Ненадовићу, Париз, 1/13. јул 1852.

1931: 62, 67). Намеран да ослободи своју земљу наизменичног руског и аустријског утицаја, а и свестан чињенице да Србија не може ојачати своју државност без потпоре једне велике силе, Гарашанин је одлучио да потражи подршку у Наполеоновој Француској, која је почетком педесетих година XIX столећа радила на сузбијању руског и аустријског утицаја на Балкану (Страњаковић 2005: 130–131, 242–243).

Гарашанин је након одласка из Париза провео извесно време у швајцарским бањама, одакле се преко Италије и Аустрије вратио у Србију у другој половини септембра 1852. године. Пре његовог повратка у Србију, Михаил Фјодорович Рајевски, свештеник руске цркве при руском посланству у Бечу, говорио је да је Гарашанин отишао у Париз да би учврстио пријатељство са Французима и Пољацима (Ловчевић 1931: 34–68). Негодовање због Гарашанинових сусрета у Паризу изражавали су и чланови руског конзулата у Београду, који су, с обзиром да од смрти Аврама Петронијевића Србија није имала кнежевског представника и министра иностраних дела¹², говорили да се на тај положај никако не поставља Гарашанин, јер би то била „паприка императору у нос“, зато што је „Гарашаниново име добро познато у Петрограду“.¹³ Међутим, српски кнез је и поред тога 25. септембра 1852. године именовao Илију Гарашанина за кнежевског представника и министра иностраних дела Кнежевине Србије.¹⁴ Кнежева одлука била је мотивисана тиме што је сматрао да је Илија Гарашанин једини човек који може да одржи ред и мир у земљи и подигне ауторитет власти. Кнежев избор био је благодоклоно дочекан од Француске, Велике Британије и Османског царства, док су Русија и Аустрија изразиле велико незадовољство (Страњаковић: 1932: 179–180).

Наименовање Илије Гарашанина изазвало је велико негодовање у Петрограду, зато што руској влади није било по вољи да на челу српске владе буде човек који је отворено изражавао наклоност према Француској, пољским и мађарским емигрантима и нетрпељивост према Русији.¹⁵ У децембру 1852. године на адресу српског кнеза стигла су писма државног канцелара и министра иностраних дела Русије

12) Аврам Петронијевић је преминуо у Цариграду 22. априла 1852. године. Питање његовог наследника је било доста сложено, зато што се морало водити рачуна како ће се избор новог представника примити у земљи, а како у иностранству. Зато је положај остао упражњен пет месеци (Поповић 2012: 280, 281).

13) АСАНУ, Лични фонд Константина Николајевића (= КН), I/2 – 44, Ј. Мариновић – К. Николајевићу, Београд, 11/23. септембар 1852; АС, ИГ, 861.

14) АС, МИД – И, 1853, рм 183, Ф II, Р 92.

15) АСАНУ, СК, 7051/1604, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 23. децембар 1852/4. јануар 1853; Исто, 7051/1622, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 16/28. јануар 1853.

грофа Карла Васиљевича Неселродеа и барона Вилхелема Карловича Ливена, ађутанта руског цара Николаја I Романова. Гроф Неселроде је замерао кнезу што не указује довољно пажње саветима руског конзула и што је почео да поставља око себе „чиновнике који не заслужују опште поверење“. Барон Ливен је изразио незадовољство поводом Априлског циркулара и пензионисања Томе Вучића Перишића, који је био руски приврженик.¹⁶ Предајући писма кнезу, Тумански му је рекао да су чиновници који не заслужују опште поверење Илија Гарашанин, Јован Мариновић, начелник Иностраног одељења Министарства иностраних дела и Фрања Зах, директор Артиљеријске школе, и да Русија тражи њихово удаљење из државне службе.¹⁷

У оваквим околностима одржана су два састанка државног врха Кнежевине Србије, први 4. јануара 1853. године, а други 10. јануара исте године. Током првог састанка било је противречних мишљења, док је на другом, којем је присуствовао и Илија Гарашанин, одлучено да се одбије руски захтев и да кнез ово саопшти руском конзулу на „најпристојнији и најучтивiji начин“.¹⁸ Наредног дана кнез се састао са Туманским. Пошто је кнез Александар саопштио своју одлуку, Тумански је кнезу изричито нагласио да Русија неће одступити од свог захтева. На кнежево питање, за шта Русија окривљује Гарашанина, конзул му је одговорио да је то последица тога што је Левшин приказао Гарашанина „као човека сасвим противна намерама руским“. Увидевши чврст став руског конзула, кнез се поколебао, те је 12. јануара поново окупио своје министре. Састанку је присуствовао и Стефан Стефановић Тенка, председник Државног савета. Приликом поновног претресања руског захтева, већина министара је сматрала да би најбоље решење било да се Илија Гарашанин потруди да поправи односе са руским конзулом, а

16) АСАНУ, СК, 7051/1605, К. В. Неселроде – А. Карађорђевићу, С. Петербург, 7/19. новембар 1852; В. К. Ливен – А. Карађорђевићу, С. Петербург, 24. новембар/6. децембар 1852. Десетак дана након свог наименовања, Илија Гарашанин је послао у пензију војводу Тому Вучића Перишића, који је још 1848. године поднео оставку на звање кабинетског саветника, које је било специјално за њега уведено. Вучићево пензионисање био је политички чин Илије Гарашанина, који је од 1848. постепено потискивао Вучића из политике. Поводом овог чина Вучић се жалио кнезу и влади, а његове жалбе доспеле су и до Петрограда (Поповић 2003: 210–211).

17) АСАНУ, КН, I/2 - 52, Ј. Мариновић – К. Николајевићу, Београд, 12/24. децембар 1852; АСАНУ, СК, 7051/1604, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 23. децембар 1852/4. јануар 1853; Исто, 7051/1605, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 26. децембар 1852/7. јануар 1853.

18) АСАНУ, СК, 7051/1606, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 26. децембар 1852/7. јануар 1853; Исто, 7051/1609, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 29. децембар 1852/10. јануар 1853; Исто, 7051/1610, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 30. децембар 1852/11. јануар 1853; Исто, 7051/1611, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 30. децембар 1852/11. јануар 1853.

да кнез након тога затражи од конзула да дозволи да Гарашанин остане на свом положају до априла, када ће због здравствених разлога Гарашанин ићи у бању. Кнез ће га тада сменити са положаја. Међутим, ако се деси да конзул до тада буде задовољан са Гарашанином, онда да кнез и конзул заједничким садејством делују на петроградски кабинет да одустане од свог захтева.¹⁹ Следећег јутра Алекса Симић, министар унутрашњих дела, саопштио је Гарашанину предлог од претходног дана. Будући да Гарашанин ово није хтео да прихвати, кнез је донео одлуку да се Туманском коначно саопшти како се не може уважити руски захтев. Свој став кнез је аргументовао тиме да, ако се сада испуни захтев Русије, може лако да се деси да ово постане преседан и да може сутра Турска да тражи да се смени кнежевски представник који њој није по вољи.²⁰

Пре него што би кнез саопштио своју коначну одлуку руском конзулу, било је потребно да се сачини одговор на писма грофа Неселродеа и барона Ливена. Овај посао је успешно урадио Јован Мариновић, који је 24. јануара веома вешто саставио кнежев одговор, тако што ни једном речју није споменут Илија Гарашанин и његово удаљење са положаја, јер у писмима из Петрограда није било ништа конкретно поменуто о томе.²¹ Убрзо након овога, кнез је писма предао руском конзулу да их проследи у Петроград. У кнежевом присуству конзул је прочитао поменута писма и рекао кнезу да ће његов одговор задовољити петроградски кабинет. Након тога, кнез је рекао конзулу Туманском да он не може да испуни руски захтев, зато што је он у супротности са народним правима и Уставом, који забрањује јавно и тајно гоњење сваког Србина. Док је кнез истрајавао у свом ставу, дотле је Тумански стално наглашавао да Русија не може да дозволи да Гарашанин остане на свом положају, „јер он зацело ради да Србију подвргне покровитељству француском“. Кнез му је одговорио:

19) АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 2/14. јануар 1853; Исто, 897, С. С. Тенка – И. Гарашанину, Београд, 2/14. јануар 1853; Исто, 899, Т. Кнежевић – И. Гарашанину, Београд, 2/14. јануар 1853.

20) АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 4/16. јануар 1853; И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 6/18. јануара 1853; АСАНУ, СК, 7051/1617, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 6/18. јануар 1853.

21) АСАНУ, СК, 7051/1617, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 6/18. јануар 1853; Исто, 7051/1619, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 9/21. јануар 1853; Исто, 7051/1621, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 13/25. јануар 1853; Исто, 7051/1622, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 16/28. јануар 1853; АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 20. јануар/1. фебруар 1853. Писање кнежевог одговора грофу Неселродеу и барону Ливену, било је прво поверено Пауну Јанковићу Баћи, министру финансија и одличном познаваоцу руског језика. Међутим, одговоре које је Баћа сачинио нису се могли прихватити, зато што се на основу њих могло закључити како кнез Александар признаје да је он крив за нарушавање српско-руских односа.

„да Гарашанин не сочињава Књаза и народ Србски, и да је врло смешна ствар када ко и помислити може, да би Гарашанин био у стању то учинити, баш када би то и желео, кад Књаз и цео народ Србски о томе и не сањају и покровитељство Русије тако високо цене и уважавају“.²²

Да је Тумански био у праву, када је рекао да Русија неће одустати од свог захтева, показало се нешто више од месец дана касније.²³ Преокрет је настао оног тренутка када је 28. фебруара 1853. године стигао у Цариград на броду „Громоносац“ и у пратњи сјајне свите кнез Александар Сергејевич Меншиков, специјални изасланик руског цара. Званични циљ његове мисије био је да реши спор око Светих места. Да би успешно остварио своју намеру, Меншиков је прибеглао демонстрацији силе. Док су се по Цариграду шириле гласине о мобилизацији руске војске и маневрима руске флоте у Црном мору, Меншиков је 2. марта 1853. године затражио да се смени Фуад ефендија, турски министар иностраних дела. Свој захтев, Меншиков је оправдао тиме, што је Фуад ефендија попустио Француској у спору око Светих места (Taylor 1968: 80–81; Орлик 1999: 371–372). Након што је под његовим притиском Порта сменила Фуад ефендију са положаја министра иностраних дела, кнез Меншиков је позвао Константина Николајевића, српског капућехају у Цариграду, да га посети. До сусрета је дошло 10. марта. Том приликом Меншиков је саопштио Николајевићу како се цар Николај чуди што српски кнез није до сада испунио руски захтев, и да даљим задржавањем Гарашанина на положају, српски кнез ризикује „да на себе навуче гнев и непријатељство императора руског“. На крају, Меншиков је рекао Николајевићу да Русија никако неће дозволити да у Србији буде кнежевски представник човек, који је имао и има контакте са пољским, мађарским и италијанским емигрантима, који састављају „планове подићи у Европи возмуненије и тиме извршити промену садашњег стања европских држава“.²⁴

Када је у Београд стигла ова вест из Цариграда, она је код кнеза Александра изазвала неспокојство, немир и страх.²⁵ Додатно не-

22) АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 13/25. јануар 1853; АСАНУ, СК, 7051/1617, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 16/28. јануар 1853.

23) Мариновић је у јануару 1853. године говорио: „Криза ће се окончати оставком или удаљењем Гарашанина“. АСАНУ, КН, I/2 – 57, Ј. Мариновић – К. Николајевићу, Београд, 1/13. јануар 1853.

24) АСАНУ, СК, 7051/1645, К. Николајевић – И. Гарашанину, Цариград, 26. фебруар/10. март 1853; АС, ИГ, 869, И. Гарашанин – К. Николајевићу, Београд, 6/18. март 1853; Исто, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 10/22. март 1853; АС, Збирка Драгослава Страњаковића (= ЗДС), к. 1, Ф III, А. Ненадовић – Д. Стефановићу, Београд, 20. март/1. април 1853 (несређена грађа).

25) АСАНУ, СК, 7051/1645, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 9/21. март 1853.

спокојство кнезу унела је изненадна посета руског конзула 25. марта 1853. године. Том приликом Тумански је саопштио кнезу да је њему наложено да прекине дипломатске односе са Србијом, ако се Гарашанин не смени, претећи при том „са свим руским бајонетима“. Кнезу је остављен рок од 24 часа да одговори. У оваквим околностима, кнез је очекивао да ће Гарашанин схватити озбиљност ситуације и поднети оставку, али Гарашанин је то упорно одбијао. Илија Гарашанин је истрајавао у свом ставу да ће пре дозволити да се све упропасти него што би попустио руском захтеву, а да оставку неће дати зато што хоће да јавност сазна „да су га Руси отерали“.²⁶ Сутрадан, тј. 26. марта 1853. године кнез је сменио Илију Гарашанина и поставио га за државног саветника. Према кнежевом Указу издатом истог дана, Илија Гарашанин је смењен због нарушеног здравља. Истим актом постављен је за кнежевског представника и министра иностраних дела Алекса Симић, дотадашњи министар унутрашњих дела. Пошто је Гарашанин одбио да остане у државној служби и обавља дужност државног саветника, кнез је 5. априла исте године донео одлуку да се Илији Гарашанину, који због здравствених проблема не може да обавља ни дужност државног саветника, „до оздрављења“ издаје пуна саветничка плата од 2 500 талира.²⁷ Своју одлуку о испуњавању руског захтева кнез је правдао тиме да је био принуђен да ово уради да не би земљу излагао опасности и несрећи, зато што му је ово предсказивано у случају његовог противљења. Додавши на крају да се сили није могао одупрети, зато што није имао да се ослони ни на кога.²⁸

„Гарашанин паде као невина жртва политике руске“ и „без суда и пресуде земаљске, већ по пресуди или неограниченој вољи Государа Императора“. Овако је видео Гарашанинов пад председник Државног савета Стефан Стефановић Тенка, који је сматрао да је овим отворен пут да се на исти начин смењују и други у Србији.²⁹ Да је Тенка био делимично у праву сведочи чињеница да је истог дана када је он написао ове речи, тј. 28. марта 1853. године, руски конзул захтевао од новог кнежевског представника Алексе Симића да се Јован Мариновић смени са положаја начелника Иностраног одељења Министарства иностраних дела, а Фрања Зах са места директора Артиљеријске школе (Христић 1893: 16–20; Стра-

26) АСАНУ, СК, 7051/1647, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 13/25. март 1853; АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 14/26. март 1853.

27) АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 14/26. март 1853; АСАНУ, СК, 7051/1649, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 14/26. март 1853; АС, ДС, рм 170, 94.

28) АСАНУ, СК, 7051/1650, А. Карађорђевић – С. П. Книћанину, Београд, 15/27. март 1853.

29) АСАНУ, СК, 7051/1651, С. С. Тенка – С. П. Книћанину, Београд, 16/28. март 1853.

њаковић 1932: 207).³⁰ Тумански је тада рекао Симићу да је Мариновић париски ђак и да је одржавао интензивне контакте са свим пољским и мађарским агентима који су долазили у Србију. Овом приликом, Тумански је истакао да је Мариновић утицао на непросвећеног Гарашанина да скрене на погрешан пут. Поред тога, Мариновић је оптужен да на непрекривен начин исказује своје непријатељство према руском двору, тако што утиче да се у службеним београдским новинама штампају чланци преузети из западних новина, који Русију представљају у лошем светлу. Што се тиче Заха, Тумански је говорио за њега да је он „овлашћени агент странке Чарториског“ и да је антируски настројен. Алекса Симић му је одговорио да је сагласан са његовим мишљењем у погледу Јована Мариновића, али не и када је реч о Фрањи Заху. Симић је признао да је Зах био пољски агент, али до 1848. и да сада то више није (Кудрявцева 2013: 467–468). Овога пута, кнез, охрабрен моралном потпором Државног савета, донео је одлуку да се одбије захтев руског конзула (Ристић 1887: 121–123; Христић 1893: 5–15; Страњаковић 1932: 208). Када је Алекса Симић саопштио кнежеву одлуку Туманском, Тумански му је одговорио да ће српској влади стићи заповест да ово испуни. Увидевши да руски конзул и даље има намеру да се меша у српске унутрашње ствари, одлучено је да кнез Александар пише кнезу Меншикову у Цариград, поводом оваквог поступања руског конзула у Београду. Такође, кнез је писао и великом везиру Мехмед Али паши и министру спољних послова Рифат паши, зато што је Тумански говорио како ће стићи ферман из Цариграда, којим ће кнез бити приморан да испуни руски захтев.³¹

Кнежево писмо Меншикову предао је српски капућехаја Константин Николајевић. Пошто је Меншиков прочитао писмо српског кнеза, Николајевић му је усмено саопштио да је Илија Гарашанин, када је чуо да га Меншиков оптужује за сарадњу са западним револуционарима и њиховим вођама – Лајошем Кошутом и Ђузепеом Мацинијем, писао њему, тј. Николајевићу, да ће пре бити да Меншиков сарађује са њима. Меншиков се на ово насмејао и рекао да њега сматрају за највећег либерала у Русији. Потом је додао да Русија нема ништа против да Илија Гарашанин буде члан Државног савета, али да његово одбијање сведочи о томе да је он, Гарашанин, ово учинио да би имао више времена да другује са Мацинијем. На крају разговора, кнез Меншиков је рекао Николајевићу да ће Русија, да би уредила односе

30) АСАНУ, СК, 7051/1652, Ј. Станојевић – С. П. Книћанину, Београд, 16/28. март 1853; Исто, 7051/1653, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 17/29. март 1853; АС, ИГ, 871, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 17/29. март 1853.

31) АСАНУ, СК, 7051/1656, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 20. март/1. април 1853; АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 75, А. Симић – М. Протићу, Београд, 18/30. мај 1853.

са Србијом, сменити Туманског, а на његово место поставити Николаја Јакимовича Мухина, дотадашњег руског конзула у Једрену.³²

Смена Илије Гарашанина и руски захтев да се удаље Јован Мариновић и Фрања Зах довели су до разношења разних гласина по земљи, како ће руски цар да свргне са власти цео државни врх Србије. Гласине су ширили вучићевци, присталице Томе Вучића Перишића, предводника опозиције у Србији и обреновићевци, присталице династије Обреновића, која се налазила у емиграцији. У оваквој ситуацији Александар Ненадовић, помоћник министра унутрашњих дела, упутио је президијална писма окружним начелницима, којима их је обавестио о околностима које су довеле до смене Илије Гарашанина и о захтеву руског конзула да се удаље из државне службе Јован Мариновић и Фрања Зах. Овом приликом Ненадовић им је нагласио да је кнез у сагласности са Државним саветом одбио руски захтев за смену Мариновића и Заха, зато што се њиме вређа „наше независнонутро правленије“. На крају им је рекао да им ово пише да би били упознати са реалним стањем ствари и да се не би повели за оним што чују по сокацима.³³ Поред Ненадовића, окружним начелницима је упутио президијална писма и Стеван Петровић Книћанин, коме је као „војводи србском“ било поверено одржавање реда и мира у земљи.³⁴ Пошто је поменуо разлог смене Илије Гарашанина, Книћанин је наложио окружним начелницима да добро мотре на дешавања у њиховим окрузима и да га о свему подробно извештавају.³⁵

Предузети кораци српске владе у циљу одупирања новом руском захтеву и одржавању реда и мира у земљи, наишли су на негодовање руског конзула и чланова руског посланства у Цариграду. Кнежева писма упућена турским великодостојницима, поводом руских захтева да се смене Мариновић и Зах, протумачена су као тужба против руског конзула у Београду. У руском дипломатском представништву у Цариграду сматрало се да је овај поступак српског кнеза непримерен, зато што је кнез обавештен да ће све ово престати и да ће Тумански бити смењен.³⁶ Константин Николајевић је покушао да

32) АС, ИГ, 893; АСАНУ, СК, 7051/1659, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 10/22. април 1853.

33) АС, ЗДС, к. 1, Ф III, А. Ненадовић – Д. Стефановићу, Београд, 20. март/1. април 1853; АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 75, А. Симић – М. Протићу, Београд, 18/30. мај 1853.

34) АСАНУ, СК, 7051/1664, Ј. Гавриловић – С. П. Книћанину, Ваљево, 13/25. април 1853.

35) АС, ЗДС, к. 1, Ф I, С. П. Книћанин – Д. Стефановићу, Крагујевац, 10/22. април 1853.

36) АСАНУ, СК, 7051/1671, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 17/29. април 1853; АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 73, А. Симић – К. Николајевићу, Београд, 23. април/5. мај 1853.

оправда поступак српског кнеза тиме, што кнежева намера није била да се жали на руског конзула, већ да поручи Порти да му не издаје наређење да попусти руском захтеву, јер он то неће послушати. Николајевићево оправдање у руском посланству није уважено, већ му је одговорено да ће овај поступак, који не одговара некадашњем српском „храбром нараштају“, наићи на велико незадовољство у Петрограду, зато што Србија допушта Турцима да се мешају у њене унутрашње ствари.³⁷ Приликом следећег одласка у руско посланство, Николајевића су салетали син грофа Неселродеа, који је дошао у Цариград са кнезом Меншиковым, Озеров, местозаступник руског дипломатског представника у Цариграду, Виктор Петрович Балабин, секретар руског цариградског посланства и стари драгоман Аргиропул, пребацујући му и даље због кнежевих писама турским великодостојницима. Тада су му они више пута поновили да је Србија крива „што народ христјански стење под Турцима те не може да се избави; и да Срби незнаду ништа више него раја турска бити“, зато што се жале Порти. Николајевић им је одговорио да је за обраћање кнеза Порти крив руски конзул у Београду, зато што је конзул претио како ће стићи ферман из Цариграда, којим ће кнез бити приморан да испуни оно што од њега Русија захтева. Додавши потом да се кнез и српска влада не могу слагати са руским конзулом све до оног тренутка док конзул не престане да штити противнике српске владе и не буде почео да уважава оно „шта књаз и правитељство говоре и раде“. Разговор је завршен тиме што им је Николајевић нагласио да је циљ садашње српске власти да се одржи: „Сад смо се вели већ за даску почели ватати, само да се избавимо, а ако до нужде дође, ватаћемо се и за змију, само да се спасемо.“³⁸ На крају споменимо и то, да су поједини чланови руског цариградског посланства говорили Николајевићу да је сада време да Србија зарати са Турском, јер турске војске у Румелији нема ни 12 000 хиљада, те би је српска војска лако могли потући, а Србија би се тако могла „раширити и са Црном - гором соединити“.³⁹

Додатни подстрек руској дипломатији за још веће подозрење према српском државном руководству представљало је објављивање преписке између кнеза и Државног савета у аугзбуршком *Allgemeine Zeitung* и новосадском *Србском Дневнику* (*Србски Дневник*, 25. 04/7.

---

37) АСАНУ, СК, 7051/1672, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 21. април/3. мај 1853.

38) АСАНУ, СК, 7051/1674, Ј. Лукачевић – С. П. Книћанину, Београд, 24. април/6. мај 1853.

39) АСАНУ, СК, 7051/1672, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 21. април/3. мај 1853.

05. 1853; Исто, 29. 04/11. 05. 1853). Реч је о преписци насталој у време када је Тумански захтевао смену Мариновића и Заха. У њиховим очима, исказана подршка кнезу од стране Савета да се одупре руском притиску виђена је као подстицај за борбу против руског утицаја у Србији. На сличан начин, руске дипломате су протумачиле и президијална писма Александра Ненадовића, којима је известио окружне начелнике о разлозима смене Гарашанина и захтеву руског конзула да се смене Мариновић и Зах. Ненадовићев распис протумачен је као прокламација којом он подбуњује српски народ против Русије.⁴⁰

Колико је подозрење имала Русија према српском државном врху, толико исто су кнез и српска влада сумњичили Русију да тежи да изврши преврат у Србији и поврати кнеза Михаила на престо.⁴¹ Поред руског незадовољства сваким кораком српске владе, томе су у прилог ишле разне гласине које су ширили по земљи током априла и маја 1853. године вучићевци и обреновићевци. Својим агитационим радом они су створили такав утисак, као да се очекује сваког час промена власти у Србији.⁴² У оваквим околностима, када је српско државно руководство било уверено да се нашло у руској немилости и да то може бити погубно по њих, почели су се тражити посредници, путеви и начини да се отклони руско неповерење према њима и изгледе српско-руски неспоразуми.⁴³ Један од посредника требало је да буде Милосав Протић, некадашњи српски државни питомац у Русији. Током школовања у Русији, Протић је остварио значајна познанства међу круговима блиским царском двору Романових.

Сазнање о Протићевим познанствима у Русији и писмима која су Протићу стизала из Русије, а у којима је писало како се Србија удаљила од Русије и приближила западним силама, утицало је на Алексу Симића да се обрати Протићу писменим путем 30. маја 1853. године. Негирајући да се Србија удаљава од Русије, Симић је у писму истакао да се

40) АСАНУ, СК, 7051/1678, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 28. април/10. мај 1853; Исто, 7051/1690, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 8/20. мај 1853; Исто, 7051/1694, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 15/27. мај 1853; АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 75, А. Симић – М. Протићу, Београд, 18/30. мај 1853; АС, Лични фонд Милосава Протића (= МП), 7, Ј. Ненадовић – М. Протићу, Београд, 19. јун/1. јул 1853.

41) АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 74, С. П. Книћанин - А. Симићу, Крагујевац, 19/31. мај 1853; Исто, XXIV/1 – 75, А. Симић – М. Протићу, Београд, 18/30. мај 1853.

42) АСАНУ, СК, 7051/1671, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 17/29. април 1853; Исто, 7051/1675, С. Херакаловић – С. П. Книћанину, Београд, 28. април/10. мај 1853; Исто, 7051/1678, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 28. април/10. мај 1853; Исто, 7051/1680, А. Ненадовић – С. П. Книћанину, Београд, 1/13. мај 1853; Исто, 7051/1689, А. Мајсторовић – С. П. Книћанину, Београд, 7/19. мај 1853.

43) АС, ИГ, 901, С. П. Книћанини – А. Симићу, Крагујевац, 19/31. мај 1853; Исто, 900, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 26. мај/7. јун 1853.

Србија само обезбеђује да Русија не поврати у Србију кнеза Михаила и да се не меша у српске унутрашње ствари. Ми нећемо да дозволимо промену власти, зато што нећемо више да мењамо кнежеве. Такође, нећемо дозволити да нам се неко меша у нашу унутрашњу политку, зато што сматрамо да боље познајемо наше потребе од руског конзула и секретара руског конзулата Попова, који нам се овде представљају као руско Министарство спољних послова и „воља Государа Императора“. Ми смо свесни, настављао је даље Симић, „да за нас и наше отечество, нема спасенија без помоћи Русије, нити ми таково очекујемо од западни[x] сила“, „јер крв није вода“ и ко може помислити да нас неко може „повести против Руса“. У оваквим околностима, када нам није дозвољено да се оправдамо и када смо доведени у такву ситуацију да хоће „да нас бију и да нам недаду плакати“, ја се надам, наглашавао је Симић, да ћете преко ваших познаника успети да саопштите право стање ствари цару.⁴⁴ Писмо сличне садржине и са истим циљем, нешто више од месец дана касније, упутио је Милосаву Протићу и државни саветник Јеврем Ненадовић, иначе кнежев таст.⁴⁵ Поред њих двојице, Протића је узимао у комбинацији и Јован Мариновић. Сматрајући да је до неспоразума у српско–руским односима дошло превасходно због тога што се слика о Србији креирала само на основу извештаја руских конзула из Београда, Мариновић је изнео предлог да се Милосав Протић постави за незваничног српског дипломатског агента у Санкт Петербургу: „Да смо га са лучом тражили, не би могли тако zgodног наћи.“ Свој предлог, Јован Мариновић је правдао тиме, што Протић у „Петербургу готово цели двор познаје“ и „једнако кореспондира са појединим лицима са двора“.⁴⁶ Мариновићев предлог је остао само мртво слово на папиру.

Да ли је Милосав Протић ишта учинио на изглађивању српско–руских неспоразума и колико, остаје нам за сада непознато због недоступности архивске грађе руског порекла. Ипак, до привидног изглађивања односа је дошло, а томе је пре свега допринело заоштравање руско–турских односа, које је довело до уласка руске војске у Влашку и Молдавију 4. јула 1853. године (Айрапетов 2006: 187). Само један дан након овог догађаја преминуо је у Београду руски конзул Тумански (*Србске Новине*, 25. 06/7. 07. 1853: 282–283). Петроградски кабинет је искористио смрт Туманског као повод да пошаље у Србију специјалног изасланика Феликса Петровича Фонтонa, државног саветника и саветника руског посланства у Бечу. Поред намере да разбије неповерење Србије према Русији, Фонтон је требало да испита и оптужбе

44) АСАНУ, ЈР, XXIV/1 – 75, А. Симић – М. Протићу, Београд, 18/30. мај 1853.

45) АС, МП, 7, Ј. Ненадовић – М. Протићу, Београд, 19. јун/1. јул 1853.

46) АС, ИГ, 893, Ј. Мариновић – С. П. Книћанину, Београд, 18/30. јун 1853.

бечке владе, да је Србија огњиште револуционара који се спремају да запале Балкан. Фонтон је стигао у Београд 13. августа у послеподневним часовима (Ристић 1887: 126–127; Страњаковић 1932: 250–252).⁴⁷ Убрзо по доласку у Београд показало се да Фонтон има намеру да утиша гласове који су се ширили по Србији, како Русија намерава да обори актуелну власт у Кнежевини. Својим благонаклоним држањем према српском државном руководству, Фонтон је одузео вучићевцима и обреновићевцима главно оружје којим су претили кнезу и влади, а то је да ће им Русија пружити подршку да изведу преврат у земљи. Овакво Фонтоново држање, успокојило је државни врх Србије.⁴⁸ Уз то, Фонтон је имао и сусрет са Јованом Мариновићем, истим оним чију оставку је захтевао руски конзул Тумански почетком децембра 1852. и крајем марта 1853. године. Сусрет је протекао у најбољем реду, а Фонтон је пажљиво саслушао Мариновића, који се трудио да му објасни, како је он због слике коју су креирали о њему руски конзули у Београду, постао подозрив Русији. Пред свој одлазак из Београда, Фонтон се поново видео са Мариновићем (Ловчевић: 138, 160).

После вишедневног боравка у Београду, Фонтон је ноћу између 24. и 25. августа отпутовао у унутрашњост Србије, у пратњи Атанасија Николића, начелника Полицајно – економског одељења Министарства унутрашњих дела Кнежевине Србије. Путујући по Србији, Фонтону је свуда био припремљен леп дочек, а окупљени народ га је поздрављао са речима: „Да Бог живи нашег Цара Николу“. Фонтон је свуда говорио народу да руски цар воли Србију и српски народ, српског кнеза и српску владу, саветујући им уз то: „будите књазу верни и за њега и отечество не жалите крв пролити да би сачували оно што сте крвљу вашом и помоћу Русије задобили“. У Београд се вратио последњег дана августа.⁴⁹ Боравећи још осам дана у српској престо-

47) АС, ИГ, 911, К. В. Неселроде – А. Карађорђевићу, С. Петербург, 17/29. јул 1853. Поводом Фонтоновог доласка, на насловној страни *Србских Новина*, објављено је како је последњих дана српска Кнежевина била обрадована и усрећена новим уверавањем благовољења и милостиве наклоности покровитељског двора, како према кнезу и влади, тако исто и према српском народу (4/16. 08. 1853: 355).

48) АСАНУ, СК, 7051/1763, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 11/23. август 1853; Исто, 7051/1774, Исти – Истом, Београд, 25. август/6. септембар 1853. Српски кнез је 27. августа писао грофу Неселродеу, да он не може речима исказати од коликог је значаја за унутрашње стање у Србији Фонтонов долазак у Београд (Кудрявцева 2013: 484–485).

49) АС, Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (= МУД – П), 1853, Ф Х, Р 5; АСАНУ, СК, 7051/1766, А. Николић – С. П. Книћанину, Раваница, 14/26. август 1853; Исто, 7051/1767, Ј. Наумовић – С. П. Книћанину, Јагодина, 16/28. август 1853. Путујући по унутрашњости Србије, Фонтон је посебно био очаран постојаношћу српског народа који је исказивао наклоност према Русији и руском цару, а њему на расстанку говорио: „Поздравите нашег цара Николаја“ (Кудрявцева 2013: 487–488).

ници, Фонтон је 8. септембра прешао у Земун, а потом се упутио за Беч (*Србске Новине*, 1/13. 09. 1853: 396). За све време свог боравака у српској Кнежевини, Фонтон се уверио да Србија није центар револуционара из којег се може лако распрострети револуција. Његови савети народу да буде веран кнезу и његов став према противницима власти, ојачали су положај кнеза Александра и српске владе, а Русија је била задовољна са његовим извештајем о стању у Србији (Ловчевић 1931: 143–144, 161).⁵⁰

Током Фонтоновог боравака у Србији, Илија Гарашанин се није налазио у земљи. Због здравствених разлога Гарашанин је напустио Србију 6. јуна 1853. године⁵¹ и отпутовао у бањско лечилиште Лијеж у Швајцарској, где је стигао 25. јуна. Убрзо по доласку у Лијеж, Илија Гарашанин се сусрео са младим грофом Николајем Алексејевичем Орловим, сином руског генерала и царског ађутанта Алексеја Ф. Орлова. Током разговора, Гарашанин је опширно препричао грофу Орловом догађаје који су довели до српско-руских неспоразума, окрививши при том за ово руског конзула и чиновнике руског конзулата у Београду. Саслушавши Гарашанина, млади гроф му је рекао да је он највише слушао о њему од барона Ливена, којем је било јако жао због нарушавања српско-руских односа. Сазнавши за ово, Гарашанин је замолио грофа да пише барону Ливену да су извештаји руског конзулата у Београду неосновани и да је његово удаљење из службе једна велика неправда. Пошто му је гроф обећао да ће писати барону, Гарашанин је учинио подворење грофовој мајци, грофици Орловој. Посета је протекла у пријатној атмосфери, а грофица је Гарашанина највише питала о Србији и српским кнежевима (Ловчевић 1931: 70–71; 77–84).

Оставши до почетка августа у Лијежу, Гарашанин је након тога намеравао да проведе извесно време у Бечу, где је стигао средином августа. Одмах по доласку у Беч, Гарашанин је био обавештен о Фонтоновом одласку у Београд. Сазнавши за ово, Гарашанин се питао шта ће Фонтон тамо, сматрајући да његов боравак у Србији неће на добро изаћи. Уверавања барона Петра Казимириовича Мајендорфа, руског посланика у Бечу, да је Фонтон послат у Србију с намером да уклони узроке српско-руских неспоразума и утврди ред и мир у земљи, у извесној мери умирили су Илију Гарашанина. Поред овога, приликом овог разговора, до којег је дошло 18. августа, Мајендорф и Гарашанин

50) АСАНУ, СК, 7051/1766, А. Николић – С. П. Книћанину, Раваница, 14/26. август 1853; Исто, 7051/1763, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 11/23. август 1853; Исто, 7051/1774, Исти – Истом, Београд, 25. август/6. септембар 1853; Исто, 7051/1776, Исти – Истом, Београд, 8/20. септембар 1853.

51) АС, ИГ, 900, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 26. мај/7. јун 1853.

опширно су разговарали о догађајима који су довели до узајамног подзревања између Србије и Русије. Обојица су се сложила да су обе стране својим поступцима допринеле нарушавању односа, али да су главни узрок томе били неадекватни поступци руских конзула. Мајендорф је након тога додао да Русија не тражи никакве промене у Србији и да она само жели да у Србији влада ред и мир, те да зато треба имати поверења у новог руског конзула који ће бити наименован у Србији и који неће бити као његови претходници. На крају, споменимо и то како је Мајендорф рекао Гарашанину да Русија неће дозволити независност Србије од Турске, зато што не зна шта би после тога уследило (Ловчевић 1931: 115–116, 120–135, 155).

До следећег сусрета Илије Гарашанина и барона Мајендорфа дошло је 26. августа 1853. године у бањском лечилишту Баден код Беча. Будући да је Илија Гарашанин био извештен како је у Србији „общте задовољство пробуђено мисијом Г – на Фонтоне, како код Књаза и Правитељства тако и код целог народа“, он је рекао Мајендорфу да се из овога види да су извештаји руских конзула били нетачни; јер да су били тачни, не би могло овако брзо да нестане антируског расположења у Србији. С обзиром на то да су Фонтоновом заслугом почели да се изглађују српско-руски неспоразуми, Гарашанин је закључио да само треба наставити овим путем којим се пошло. Мајендорф се у потпуности сложио са њим, зато што је добио извештај од Фонтоне, који је сагласан са оним о чему је Гарашанин управо говорио. Потом је додао да ће Русија определити новог конзула за Србију, који ће бити „врло бистар, разборит, умерен и добар“. На крају разговора, Гарашанин је предао Мајендорфу писмо за барона Ливена с молбом да му га пошаље, а Мајендорф му је одговорио да ће се лично постарати за то (Ловчевић 1931: 143–153, 160).⁵²

Приликом разговора у Бадену, Мајендорф и Гарашанин су се договорили да се Гарашанин сусретне са Фонтоном и исприча му све ово о чему су њих двојица разговарали. Илија Гарашанин је то прихватио одушевљено, зато што је хтео да упозна човека „који је размрсио једну муку код нас толико година постојавшу“, односно сумњу да Русија намерава да изврши преврат у Србији. Сусрет Илије Гарашанина и Феликса Петровича Фонтоне уприличен је у Бечу 14. септембра 1853. године. Током двочасовног разговора који је протекао у најбољем реду, Фонтон је између осталог рекао Гарашанину да је он задовољан са стањем у Србији и да је јуче стигао одговор из Петрограда на његов

52) У Архиву Србије у Личном фонду Илије Гарашанина, налази се концепт Гарашаниновог писма Ливену. Највећи део писма је посвећен побијању оптужби, које су изнели против Илије Гарашанина руски конзули. АС, ИГ, 1078.

извештај о путу по Србији. Гроф Неселроде писао му је да је задовољан са његовом мисијом у српској Кнежевини и да је остало још само да се определи способан конзул за Србију (Ловчевић 1931: 152, 161).⁵³ Пар дана након сусрета са Фонтоном, Илија Гарашанин се вратио у Србију.⁵⁴

Фонтоновом мисијом у Србији и сусретима Мајендорфа и Гарашанина у Бечу и Бадену, дошло је до побољшања српско-руских односа, који су били озбиљно погоршани од Гарашаниновог наименовања за кнежевског представника и министра иностраних дела. Кривица за нарушавање односа била је бачена на руске конзуле и чланове руског конзулата у Београду. Тако се на крају показало да су се речи, које је Илија Гарашанин изрекао у шали, обистиниле: „Најбоље ако сиромас Тумански умре, да оборимо сву кривицу на њега, па да се после помиримо с Русима“ (Ловчевић 1931: 89). Наравно, уклањање неспоразума одговарало је обема странама, зато што се није конкретно знало како ће се одвијати догађаји, произашли из руско-турског конфликта. Србији је био потребан унутрашњи мир, а Русији ослонац на Србију и балканске хришћане у предстојећој борби против Османског царства.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Србије (АС)

Државни савет (ДС)

Збирка Драгослава Страњаковића (ЗДС)

Лични фонд Илије Гарашанина (ИГ)

Лични фонд Милосава Протића (МП)

Министарство иностраних дела – Инострано одељење (МИД – И)

Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење (МУД – П)

Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ)

Исписи

Лични фонд Јована Ристића (ЈР)

Лични фонд Константина Николајевића (КН)

Преписка Стевана Книћанина (СК)

53) АСАНУ, СК, 7051/1776, А. Симић – С. П. Книћанину, Београд, 8/20. септембар 1853.

54) АСАНУ, СК, 7051/1778, И. Гарашанин – С. П. Книћанину, Београд, 11/23. септембар 1853.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Кудрявцева 2013: *Политические и культурные отношения России и Сербии в 30 – 50 – е годы XIX века: документы российского МИД*. Ответственный редактор и составитель Елена Петровна Кудрявцева. Москва: Наука.
- Ловчевић 1931: *Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу. Књига прва, од 29 марта 1848 до 31. дец. 1858*. Средио Стеван Ловчевић. Београд: Српска краљевска академија.
- Христић 1893: Милан Христић. *Један листак из дипломатске историје Србије. Руски уплив из 1853*. Београд: Парна штампарија Д. Димитријевића.

ШТАМПА

- Србски Дневник* (1853).
Србске Новине (1851, 1853).

ЛИТЕРАТУРА

- Айрапетов 2006: Олег Айрапетов. *Внешняя политика Российской империи (1801–1914)*. Москва: Европа.
- Barst 1912: Edmond Barst. *Les origines de la Guerre de Krimée: la France et la Russie de 1848 à 1854*. Paris: Libraririe Ch. Delagrave.
- Јовановић 1931: Слободан Јовановић. „Спољашња политика Илије Гарашанина.“ *Српски књижевни гласник*, Нова серија, књ. XXXIV, 6, 422–431.
- Киняпина 1978: Нина С. Киняпина (отв. редактор). *Восточный вопрос во внешней политике России (Конец XVIII - начало XIX в.)*. Москва: Наука.
- Lewak 1935: Adam Lewak. *Dzieje emigracji polskiej w Turcji (1831–1878)*. Warszawa: Gebethner & Wolff.
- Никифоров 2016: Константин Владимирович Никифоров. *Начертаније Илије Гарашанина и спољашња политика Србије 1842–1853*. Београд: Службени гласник.
- Орлик 1999: Ольга Васильевна Орлик (отв. редактор). *История внешней политики России, Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.)*. Москва: Международные отношения.
- Поповић 1928: Василь Поповић. *Источно питање. Историски преглед борбе око опсаде Османлиске царевине у Леванту и на Балкану*. Београд: Издавачка књижевна Геце Кона.
- Поповић 2003: Радомир Ј. Поповић. *Тома Вучић Перишић*. Београд: Историјски институт: Службени гласник.
- Поповић 2012: Радомир Ј. Поповић. *Аврам Петронијевић 1791–1852*. Београд: Фреска.
- Ристић 1887: Јован Ристић. *Спољашњи одношаји Србије новијег времена. Прва књига 1848–1860*. Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Страњаковић 1932: Драгослав Страњаковић. *Влада уставобранитеља 1842–1853. Унутрашња и спољашња политика*. Београд: Народна штампарија.
- Страњаковић 2005: Драгослав Страњаковић. *Илија Гарашанин*. Крагујевац: Јефимија.
- Taylor 1968: Alan John Percivale Taylor. *Borba za prevlast u Evropi 1848–1918*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Aleksandar M. SAVIĆ

THE PRINCIPALITY OF SERBIA, AND RUSSIA (1852–1853)

S u m m a r y

Political situation in the Principality of Serbia after the collapse of the revolution 1848/49 was constantly deteriorating. Unstable internal situation in the country had impact on Ilija Garašanin to send a message to earthly authorities on the 07th of April 1852, known in the history as *April's circular*. As per this message, it was banned to distribute false rumour „against the government, and the authorities“, and for the one who breach it the death penalty is envisaged. The mentioned message gave the cause to Fyodor Antonovitch Tumanski, Russian consul in Belgrade, to make a complaint to the Serbian government due to the austerity of the circular. The background of this pace of Russian consul was his attack on Ilija Garašanin, who was seen in the eyes of Russian diplomacy as the person working on the suppression of Russian impact in the Principality of Serbia. This was the beginning of the assault on his personality, and the highlight of this was Garašanin's appointment of the prince's representative, and the Minister of Foreign Affairs of the Principality of Serbia. Under the Russian pressure, Serbian prince was due to dismiss Garašanin of his duty on the 26th of March 1853. The removal of Ilija Garašanin did not ameliorate Serbo-Russian relationships. On the contrary, it came to the mutual distrust. While Russia suspected in Serbian state leadership to be counter Russia, leadership of the Principality of Serbia was convinced Russia tends to carry out a coup d'état, and get back to the throne the former prince Mihailo Obrenović. Nevertheless, the deterioration of the Russian-Turkish relationships, and the inkling of war conflict on the horizon, led to the amelioration of the Serbo-Russian relationships. The guilt for previous misunderstanding was reduced to Russian consuls in Belgrade.

Key words: April's circular, Tumanski, Ilija Garašanin, Serbo-Russian relationships.